

Муниципальное бюджетное образовательное учреждение

«Эльгайская средняя общеобразовательная школа им. П.Х.Староватова»

МР «Сунтарский улус (район) Республики Саха (Якутия)

<p>«Обсуждено» Руководитель МО учителей начальных классов <u>Федотова В.В.</u> «<u>01</u>» <u>IX</u> 2016г.</p>	<p>«Согласовано» Заместитель директора по УР <u>Винокурова С.С.</u> «<u>01</u>» <u>сентябрь</u> 2016г.</p>	<p>«Утверждено» Директор МБОУ ЭСОШ <u>Игнатьева С.В.</u> «<u>01</u>» <u>09</u> 2016г.</p>
---	--	---

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
ПО УЧЕБНОМУ КУРСУ ЯЗЫК САХА

Класс: 3 «б»

Учебный год: 2016 – 2017

Учитель начальных классов: Захарова Валентина Николаевна

БЫЛЛАРЫ СУРУК

Сылга коруллэр чаас – 105.
Нэдиэлэбэ коруллэр чаас – 3ч
I чиэппэр – __ чаас.
II чиэппэр – __ чаас.
III чиэппэр – __ чаас.
IV чиэппэр – __ чаас.

Учебник: Каратаев И.И., Попова Н.С. Саха тыла: З-с кылааска уерэнэр кинигэ. – Дъ.: Бичик, 2000.

Бынъаарыы сурук

Тереебут тыл, федералынай государственныай уерэх стандартын (ФГОС) ирдэбилинэн, уопсай уорэхтээйин булгуччулаах чаалыгар киирэн, базиснай уерэх былааныгар (федералынай) мизстэтээ, уорэтиллэр чаалаа чопчу ыйыллан уорэтиллэр тавьма урдээтэ. Алын сүүхөн оскуола тавымыгар тереебут тылы уерэх предметин быыытынан уорэтингэ тумук ирдэбили эмээз федералынай государственныай уерэх стандартта суруннуур.

Ити аатгаммыт докумуон быыытынан, начаалынай уорэхтээйин тавымыгар нуучча уонна торообут тылы уорэтингэ тэн тавымнаах тумук ирдэнэр. Тереебут тыл атын уерэх предметтэрин кытта бииргэ обо личность быыытынан сайдытын хааччыйнахтааба этиллэр, ону сэргээ урукку еттугэр ирдэммээт сана булгуччулаах ирдэбили - уорэнээчигэ уерэх дэгиттэр дьайыларын инэриини киллэрээр.

Оскулаба тереебут тыл предметэ баяльыр султалаах. Баастакы сүүхөн оскуолаба тереебут тыл туерт сыл устата уорэтиллэр. Тереебут тылы уорэтии олох сана ирдэбилигэр эпизэттиир, билинни обо сайдытын хааччийар соруктаах. Кыра кылаас обото ейдеен, сеп тэтимиээхтик таба аабара, сурйара, онтун ырыгтара, дын чахчыны кытта тэннээн керере, санаатын саалылаан этэрэ, кэпсиирэ, кэпсэгтэрэ, тумуктуурэ бэйэтин тереебут тылын билэриттэн тутуулктаах.

Программа сурун сяала-соруга — тылынан уонна суругунан сананы сайыннары, орткуу сүүхөн оскуолаба саха тылын уонна литература курсун уорэтингэ бэлгэнээйин. Манна биллэрэр, сайыннаар, ийтэр сорук тэннэ дьюерэлээр.

Алын кылаастарга тереебут тылы уорэтии программатуерт сурун салаалаах:

- грамотаба уорэтии;
- аабыга уорэтии;
- фонетика, грамматика, таба сурйуу;
- тылы сайыннары.

Хас биирдии салаа тылы туттуу туерт керунуун (*истии, санарыы, аабыы, сурйуу уеруйэхтэрин*) дэгиттэр сайыннаар соруктаах.

Саха тылын уорэтии чаалаа начаалынай уорэхтээйини суруннуур уопсай уорэхтээйин программатыгар (*Примерная основная общеобразовательная программа начального общего образования*) бэриллэр торуубут тылынан уорэнэр кылаастарга аналлаах базиснай уорэх былаанын 3 (уус) барыйааныгар тирэбирэн бынъаарыллар. Уорэх тэрилтэтэ бэйэтин уорэбин программатын, былаанын оносторугар онно баар булгуччулаах чааска киирбит предметтээр чаастарын тутувара ирдэнэр. Онно эбии уорэх былаанын талар чаалыгтан бэйэтэ корон, ханык баарар предметкээ чаас эбэрэ, эбэтэр атын предмети эбии уорэгэр конул.

Ити ыйыллар базиснай уорэх былааныгар нуучча уонна торообут тылы уорэтии чаастарын ахсаана тэннэнэн, ордук государственныай статустаах торообут тыл урдук тавымна уорэтиллэригээр усулуобуйя тэриллибите костор. Ону сэргээ торообут тылы уорэтии нуучча тылын уорэтингэ тирэх буоларын ситиэр түүттан уорэх матырыйаалын аттарарга табыгастаах балалыянья уоскуур.

Уерэх былаанынан алын сүүхөн оскуолаба тереебут тылы уорэтингэ барыта 542 ч. керуулгэр. Ол ийнгэр:

- 1 кылааска — 102 чаас
- 2 кылааска — 102 чаас
- 3 кылааска — 102 чаас
- 4 кылааска — 102 чаас.

))
Туруоруллубут сяалы – соругу ситиинигээ 3 кылааска туваныллар уерэх кинигэлэрэ:

1. Карагаев И.И. «Азбука»
2. Саха тыла: манийгы кылааска уерэнэр кинигээ /матырыаалы хомуйан онордулар: Л.В. Захарова уод.а.; кинигэ таын ойуулаата: О.Н. Осипов/- 2-с тахсынта. Дьюкуускай: Офсет, 2009
3. «Саха тыла» 2 кылаас Карагаев И.И. Микушина Х.Г. Дь: «Бичик» 2000
4. Саха тыла. 3 кылаас И.И.Карагаев, Н.С.Попова Дьюкуускай «Бичик»,2000
5. Анисимов В. М. и др. Саха тыла 4 кылаас, Дьюкуускай «Бичик», 2007

1. Уерэх предметийн уопсай ейдебулээ (Общая характеристика учебного предмета)

Начаалынай оскуолаба тереебут тылы уерэтийн предметээ атын уерэх предметтэрин ортолтугар уерэнээччи тылын-сыун уонна ейун-санаатын сайниниар, сурун уерэнэр уерүйэбн ийэрэр кыбынан бас-кес балаынныны ылар предмет буолар. Онон бу предмети уерэтийн таымыттан саха оскуолатыгар начаалынай уерэхтээйн уопсай туруга, уерэнээччи салгын сурун оскуолаба ситиинилээхтик уерэнэрэ тутулуктаах.

Обо начальний оскуолаба уорэнэр сааыгар билийтэ – коруутэ балысханных кэниир, тыла – оюу уонна ойо – санаата имигэстик сайдар, изийнитэ уонна санын санаата судургутук олохсуйар буолан, торообут тылы бу кэмнэ кичэйн уорэтин – норуот тыла чол тутулуктаах буоларыгар, кэнчээри ыччакка улуу изылиэстибэни тириэрдэргэ олус суюлталаах.

Тереебут тылы уопсай уерэхтээйн алын сүүх таымыггар уерэтийн сяалын ус хайыхаба араарыахха сеп:

- 1) Уерэнээччигээ тереебут тыл түүнан билинни aan дойду түүнан научнай билин быстыспат сорботун бывытынан инэрий, тыл уерэбин сурун балаынныаларын билинниэрий, онно олобуран, обо билэр-керер, толкуйдуур кыбын сайниниары;
- 2) уерэнээччи дьону-сэргэни кытта тереебут тылынан бодоруяар уерүйэбин, сана (тыл) культурата киын уопсай культуратын быстыспат сорбото буоларын түүнан ейдебулгэ тирэбэрэн, сана (тыл) араас керунэр (кэцэстийн, суруйуу, аабыы, ейтен айны о.а.) уерэтэн, салгын сайниниары;
- 3) уерэнээччигээ тереебут тыл норуот ытык ейдебуллэритгээн биирдэстэрэ буоларын бывытынан ураты харысталыллаах сыйманы инэрий, хас биирдии киын ийэ тылын сайниниар иэстээбин ейдетеу;

Тереебут тылы начаалынай оскуолаба уерэтийн сяала манийк сурун соруктары бываардахха ситииниллэр:

- дьону-сэргэни кытта бодоруяар сана (тыл) сурун керүннэрийн уерэнээччигээ уерэх дэгиттэр дьайыларын инэриини кытта бииргээ алтынниаран уерэтийн;

- тыл (сана) - бодоруу сурун нымата дин тутаах ейдебулгэ тирэбирэн, урэнээччи кэпсэтэр уонна санаатын толору этэр (тыл этэр), сууряар уерүйэбин сааыгар сеп тубэйннэрэн сайннарын;
- тыл уерэбин билиитигэр, сурук-бичик культуратын терут ейдебуллэригэр олобуран, урэнээччи тереебут тылын литературной нуорматын тутуярын, албаа суюх санаарын уонна сууряарын ситиин;
- тыл уерэбин сурун салааларын (лексика, фонетика, морфология, синтаксис, тиэкис) туунан уопсай ейдебулу инэриигэ тирэбирэн, урэнээччи толкуйдуур дьобурун сайннарын, сааыгар сеп тубэйннэрэн, ей улэтийн дьайыларыгар уерэтий;
- тереебут тылы билии, харыстаанын, сайннарын сурун нымаларыгар уерэтий.

Саха оскуолатыгар нуучча тылын уорэнээччи торообут тылга ылбыт билиитигэр, инэrimmit уоруйэбэр уонна сатабылыгар тирэбирэн уорэтий – билигин олохсуйбут ойдобул, бастын учууталлар угэскэ кубулуйбут уорэтэр нымала. Онно тирэбирэн, ФГУОС уорэнэргэ уорэтэр сурун балываннатыгар уонна ирдэбилиглэр олобуран, торообут тылга тирэбирэн нуучча тылын уорэтиинни сана таьымна таьаарар кэм кэллэ.

Торообут тылы начаалынай оскуолаба уорэтий уорэнээччи нуучча тылын кэбэбэстик ылышарын хааччыйар, нуучча тылыгар тыл уорэбин угус уопсай балыванньяларын хос эбэтэр урутгаан уорэтэри лапша абыжатан, учуутал уорэх чааын обо нууччалын санатын сайннарыыга аныыр усулуобуйатын уоскэтихтээх. Онон саха оскуолатыгар нуучча тылын уорэтий хаачстыбатын тупсарыга усулуобуйа уоскэтий – торообут тылы уорэтий хос сяала-соруга.

Программа угэс буолбут уерэхтээзийн тупсарыллыбыт систематыгар олобуар. Билии, сатабыл уонна уерүйэх кээмэйэ уерэх стандартын ирдэбилигэр сеп тубээр.

Начаалынай кылааска саха тылын уорэтий обобо ытык ейдебулгэри (духуобунай сяаннастары) инэриигэ улахан суолталаах. Кийи аймах уйэлэртэн уйэлэргэ тутан илдээ кэлбит ытык ейдебуллээр (духуобунай сяаннастара) тереебут тыл эгэлгэтигэр, кэрэтигэр сенеллер. Ол курдук уорэтий ис ховоонугтар тыл уерэбин сурун хайысхаларын сэргэ уруок, кэпсэтий (бодоруу) тиэмэтийн, уорэтий матырыйаалын бывытынан тереебут дойду, ийэ дойду, тереебут тыл, айылба, улэ, терут дьарык, ыал, дьиз кэргэн, айымны уонна кэрэ эйгэтэ, кенул, кырдык, утус санаа, кийи аймах, aan дойду омуктарын тылларын уонна культуратын эгэлгэтийн курдук ытык ейдебуллэр (духуобунай сяаннастар) кириэхтээхтээр.

2. Уерэх былааныгар уерэх предметийн мэсэгтэг (описание места учебного предмета)

Уерэх федералынай базиснай былаанын барыйааныгар олобуран, саха оскуолатын начаалынай кылаастарыгар тереебут тылы уонна литературний аабынын уорэтиигэ барыта холбоон иэдэлэбэ 21 чаас бэриллэр:

- 1 кылааска – 5 чаас (тереебут тылы уорэтиигэ – 3 чаас, аабын уруога – 2 чаас).
 - 2 кылааска – 5 чаас (тереебут тылы уорэтиигэ – 3 чаас, аабын уруога – 2 чаас).
 - 3 кылааска – 6 чаас (тереебут тылы уорэтиигэ – 3 чаас, аабын уруога – 3 чаас).
 - 4 кылааска – 5 чаас (тереебут тылы уорэтиигэ – 3 чаас, аабын уруога – 2 чаас).
- 3 кылааска сылга 105 чаас.

4. Ытык сийдебуллэри инэрийн, урэх сатабылларын сайынинарын, туслаах урэх предметийн уерэтийн тумуктэрэ (Личностные, метапредметные, предметные результаты освоения учебного предмета)

Ытык сийдебуллэри инэрийн тумугэ (личностные результаты)

Саха тылын оскуолаба уерэтийн кэмигэр обо манык ытык сийдебуллэри (*духуобунаи сываннастры*) инэриннэбийнгэ тереебут тыла сайдарыгар бэринийлэх, эпизетинэстээх буоларыгар, бэйтэн кыбайн толору тульанарыгар эрэниэххэ сен.

Тереебут тыл - омугу сомоболуур тыл буоларын сийдуур.

Тереебут тыл терүүт айылгыта, уйэлээх угэээ, этигэн кэрэтэ норуот тылынан уус-уран айымнытыгар уонна уус-уран литератураба сенмутун билэр.

Тереебут тылын сайынинаар, кэлэр келуенэбээ тириэрдэр ытык изстээйин, ийэ тыл уйэлэргэ чөл туруктаах буоларыгар тус оруоллаабын сийдуур.

Тереебут тыл инициллэр, уерэнэр, аяар-сайдар тыл буоларын итэбэйэр.

Тереебут тыл элбэх омук алтылан бииргэ олорор кэмигэр, икки (элбэх) тылланын усулуобуйатыгар хас биирдийн кийитгэн харыстыллаах сыйынаны эрэйэрин сийдуур.

Урэх сатабылларын сайынинарын тумугэ

Бэйэни сайынинаар-дъяванар сатабыл.

**Тылын сайынинаар сывалы-соругу таба туроорунаар, сатаан бывааныыр, туюх ханык тумукко кэлихтээбийн быва холоон билэр.*

Тугу билэрин-билэтийн, тугу ситгэри уорэтихтээбийн арааран ойдуур. Сылга бииртэн итэбэйэс сух торообут тылга аналаах быраймыктарга кыттар (тус бырайыага, колективнай бырайыак) улэлийр.

* «тылы» сээрэйэр дьобуру сайынинары. (языковое чутье, чувство языка) сайынинары. Бэйэтин сааыг гар сон тубээр тиэжискэ, уорэшит матырыйаалын суннүүнэн тыл литературний нуурмата санаар эбэтэр суруйар киши тылыгар тово солко эбэтэр сыйыа туттулларын тута «сээрэйэн» билэр, итэбэйин, албайын бываарар, конпорор, бэйэтин тылыгар-оюгээр тыл нуурматын ирдэбилийн тутуярга дьулувьар.

**тылын сайынинаар бабаны уескэтии* (потребность в совершенствовании собственной речи). Торообут тылын барба баайын сыйаналыыр. тыл кэрэтигэр умсугуйар, этигэн тыл куульун, кыбайн толору тульанарга. тылын - оун бэйэтэ сатаан чочуйян, тупсаран, санаатын сиылий этэргэ, кэпсииргэ дьулувьар.

* хонтуруолланы. Хонтуруолланы. Бэйэ санаатын оруу кэтэнэр, корунэр. албаяа сух санааррага, санаатын ыпсаран, хомбайдук этэргэ кыяллар.

Билэр-көрөр сатабыл. Сүрүн үорэнэр сатабыл.

**Улэ сывалын-соругун таба туроорунуу.* Торообут тылын уорэтэригэр сывал-сорук туроорунаан кодьуустээхтик улэлийр.

**Билини-керууну кэнэтэр араас матырыйааллары тульаны.* Сахалын уорэх-наука литературыттан (тылдыгытартан, ыйынныкортартан, энциклопедиялартан, араас кинигэттэн) тульаннаах информацийны, билини добонук булар, бэлизэтэнэр, тумэр, ситимниир араас нымманы табыгастаахтык тульанар. Сахалын тахсар обобо аналаах республика, улуус, оскуола хамыаттарын-

урунаалларын («Кэскил», «Чуораанчык» о.д.а.) тиыгин быспакка аабар, радионан, телевизорынан сахалыы биэриилэри сэргээн истэр-корор, уорэбэр, чинчийэр, айар улэтигэр кодьустээхтик туанар. Сахалыы уорэби сайыннаар Интернет-сайтартан туалаах, наадалаах информацияны булан, сопко наардаан туанар; тиэкики компьютерга сахалыы шрибинэн бэйэтгэ тэтийнээхтик бэчээтийн; интернет ионуу сахалыы ыыгыллар араас тэрээйинэ торообут тыл литературной нуурматын тутуан, кохтоохтук ыттар.

* *Билини сааылааын*. Саны билини ыларга баар билиитигэр тирээтийрэй. Атын предметтэргэ ылбыт билиитин сатаан ситимниир (интеграция знаний).

* *Тобулук өйү сайыннаар уоруйэхтэр*. Торообут тыл оскуолаба обону сайыннаар уорэх тутаах салааларыттан (предметтэриттэн) биирдэстэрэй. Онон уорэнээччи саха тылын уорэтэр кэмигэр уорэнэргэ торут буолар ой улэтийн сурун уоруйэхтэрин баялысыр.

Саха тылын лингвистический матырыяалыгар тирэбэрэн, ой улэтийн араас дъайылларын кэбээхтик толорор: тэннээйин (сравнение), ырыгтын (анализ), холбооуын (синтез), тумуктээйин (обобщение), (сериация), ханыылатан сааылааын (классификация), майгыннатын (аналогия), сааылаан ситимнээйин (систематизация). Итини сэргэ араас тойоннуур нымманы (индукция, дедукция) табыгастаахтык туанан дьону итэбэтэр. ылыннаар курдук санаатын сааылаан этэр уоруйэбэ сайдыбыт.

* *Рефлексия*. Сыалы-соругу ситиъэр нымаларын уонна усулуобуйаларын тобо сопко талбытын сыйналысыр. Улэ хаамыытын хайдах салайан иъэрин кэтээн корор. Улэ тумугун дьон ингэрийн, болбомтотун тардар курдук сахалыы кэпсиир.

* *Бэлизи – символы түнчнэр уоруйэхтэр*. Дорбоон (буукуба), тыл, эгийн чилиэнгэрин, тиэкис анал бэлиэлэрин сатаан туанар. Анал бэлиэлэринэн тыл, этии, тиэкис модельн онорор. Бэриллибит модельга тирэбэрэн, тылы, этиини толкуйдуур, тиэкини айар. Этиини, тиэкини коннорорго анал корректорской бэлиэлэри сатаан туанар. Лингвистический билини араас таблица, схема, модель, диаграмма комотунэн кордорор. Таблицанан, схеманан, модельнан, диаграмманан кордоруллубут лингвистической билини ойдуур уонна кэпсиир.

Бодоруңар сатабыл.

Бииргэ улэлиир уоруйэх. Бииргэ улэлиир уоруйэх. Дьону ытгта бииргэ алтынан уорэнэр, улэлиир араас нымманы баялаабыт (пааранан, болобунэн, хамаанданан о.д.а.). Саастылаахтарын, улахан дьону ытгта айымнылаах алтыны туругар кэбээхтик киирэр (продуктивное взаимодействие), биир сыаллаах-соруктаах дьонун ытгта таваарылаахтык, кодьустээхтик улэлиир уоруйэхтээх (продуктивное сотрудничество).

Кэпсэтэр уоруйэх. Кэпсэтийн уратыларын ойдуур, табан кэпсэтэр. Кэпсэтэр кильтин убаастысыр. сэнээрэр, санаатын болбойон истэр, ылынаар. Ханыык бazaar алтынан уорэнэр, улэлиир араас нымманы баялаабыт (пааранан, болобунэн, хамаанданан о.д.а.). Саастылаахтарын, улахан дьону ытгта айымнылаах алтыны туругар кэбээхтик киирэр (продуктивное взаимодействие), биир сыаллаах-соруктаах дьонун ытгта таваарылаахтык, кодьустээхтик улэлиир уоруйэхтээх (продуктивное сотрудничество).

Кэпсэтийн сиэрин тутуңар уоруйэх. Кэпсэтийн сиэрин (речевой этикет) тутуар уоруйэх. Дьону ытгта алтыныга кэпсэтийн сиэрин тутуар, туттан-хантан бодорууу нымаларын тоюостоохтуу туттар. Сахалыы дороболоюор, билсиъэр, бырааайдааар, кордоюор, бырастыы гыннаар, буойар, телефонунан кэпсэтэр о.д.а. угэстэри инэриммит, күннээби олбор оруу туттар.

Туслаах уерэх предметийн уерэтийн тумугэ

Саха тылын литературний нуурматын (орфоэпический, лексический, грамматический) тутувар. Дорбоону, буукубаны, тыл сүүсбүн, санаа чаяаны, этии чилиэнин, судургу этиини булар, бываарар, наардынр.

Сахалны таба суруйуу, сурук бэлиэтин быраабылаларын тутувар.

Тиэкис ейдебулун, бэлиэтин билэр (темата, сурун санаат, аата, эпиграф, тутула, этиилэрин ситимэ).

Саныры санаатын сааылаан, дьонно ейденумтуустук, тийиймтиэтик этэр, тиэкис тутулун тутулан суруйары сатыры.

Тиэкис тишигтэрин сээргээйн, ойуулааын, тойоннооюн дийн араар.

Монолог (сээргиир, ойуулуур, тойоннуур) уонна диалог (кэпсэтийн, санаа улэстийн, ыйыталавын о.д.а.) арааын сатаан тульсанар.

Бэйэ санатын (тылынан, суругунаан) сатаан хонтуруулланар, тиэкийн ис хөвоонун, тылын-еъун сыаналанар, албастарын булар, чочуйар, тупсарар.

5. Уерэх предметийн ис хөвооно

(Содержание учебного предмета)

Начаалынай оскуолаба тереебут тылы уерэтийн уопсай уерэхтээйн системэтигээр саха тылын уерэгтэй предмет быстыспат сорбото, «Филология» уерэх уобалааыгар төрөт буолар сурун куурус буолар. Онон уерэтийн сяала-соруга, тутула, ис хөвооно уонна тумук ирдэбильдэ урдуку кылаастарга тереебут тылы сэргэ атын филологической предметтэри уерэтийни кытта алтыннааран-ситимиэн торумнанар.

Тереебут тылы начаалынай оскуолаба уерэтийн манийгы кылааска «Бодорууу култуурата» дийн сана киирэр салааттан сабаланар, ол кэнниттэн «Грамотаба уерэтийн» дийн угэс буолбут аабарга уонна суруйарга уерэгтэй салаа «Аабарга уонна суруйарга уерэнзбит» сана аатынан уерэтиллээр. Бу кэмээ уерэх бывааныгар тереебут тыл уонна литературний аабын чаастара бииргэ бэрилгэлээр, «Аабарга уонна суруйарга уерэнзбит» салаа кэнниттэн биирдэ тереебут тыл уонна литературний аабын предметтээр тус-туспа уерэтиллэллээр. Ити кэмтэн ыла начаалынай оскуолаба тереебут тыл предметийн сурун ис хөвоонун тишигтээхтийн уерэтийн сабаланар.

Тереебут тылы начаалынай оскуолаба уерэтийн ис хөвоонун сурун хайыхаларга уерэтийн тумук ирдэбилин уонна сяалын-соругун сишиэргэ аналлаах тутаах научнай балавыанийлартан таныллар. Ити ирдэбильгэ олобуран, тереебут тылы уерэтийн ис хөвоонугар манык сурун научнай хайыхалар киирэллээр:

- Бодорууу културата;
- Сана керунэ (виды речевой деятельности): истии, санары, аабы, суруйуу;
- Тыл уерэбин тутаах салааларын түүнан уопсай ейдебулэ: фонетика, лексика, морфология, синтаксис;
- Сурук културата: таба суруйуу уонна сурук бэлиэтэ;
- Ситимиэн сананы сайнинары (тиэкис түүнан сурув ейдебул).

Сурун хайыхаларга киирбйт тиэмэлээр ис хөвоонноро начаалынай оскуола уерэнээччин сааын уратытын, ейун-санаатын кыбайн, билэр-керер дьобурун учуоттаан таныллыахтаахтар.

Бодорууу культурата

Дьону кытта бодорууу араас керунэ:

- кэпсэтий,
- сэхэргэхни,
- субэлжини,
- сепсехүү.

Тылы бодорууу сурун ныматын бынныгтын арыйын: бодоруууга сана (вербальные средства общения) уонна туттуу-ханттын (невербальные средства общения) суйгчилганын, кэпсэтийн сиэрин туттууу.

Сана керунэ: истин, санарын, аабын, суройуу

Истин. Дьону кытта бодоруууга (кэпсэтийнгэ) истин культуратын туттууу. Кэпсэтий сывалын-соругун, дьон этэр санаатын, кэпсэтийн ис хөөонун ейдеевуун. Сахалын араас тиэкии истин, сурун ис хөөонун, болбайуллоохтаах түгэнитэйн истэн сиылии ылынын, истибиккэ олобуран тус санааны уескэтийн. Истибиттэн тульяаннаабы, суйгчилганын сиэрин туттууу, бываан оноруу, анал бэлиэлэри тульяанын, ис хөөонун, туттуулун схеманан кердеруу.

Аабын. Сахалын араас тиэкии сахалын сана интонациятын, терут дорбоон этиллинитин тульяан, тэтимиэхтийн аабын. Тиэкии тух сываллаах-соруктаах аабартан керен, аабын араас керунун сатаан тульяанын (*уорэтэр аабын, билсэвэр аабын, сорудахтаах аабын о.д.а.*). Аабын кэмигэр тиэкии сурун санаатын ейдеевуун, наадалаах, тульяанах информацийны араарын. Аахпыт тиэкии сурун ис хөөонугар тус сыванабылын (*сыыланы*) сатаан этийн. Тиэкиистэн синонимы, сомобо домобу, туелбэ ылын, ойуулуур-дьульчиниур нымалыны туттуу бастын холобурун булуу, анаан болбайуу, аахпыт тиэкииригэ тульяанын. Аабыллар тиэкиистэн билбэт, ейдеебет сана тылларын тылдыгыттан булар. Автор санаатын, изийнитин биэрэригэри тиэкии туттуулун, этийн араавын хайдах тульяаммытын бываарын. Аабынга тиэкии интонациятын, туюнун сурун санааба сеп тубэйиннэрэн таба тайанын.

Санарын (дорбоонноох сана). Кэпсэтий сиэрин, санарын культуратын туттууу. Дьону кытта табан кэпсэтий. Кэпсэтийнни тобоостоохтук кебулээчин, сабалаавын, салбаавын, тумуктээчин. Саныр санааны толору, сиылии тириэрдэр инниттэн кэпсэтий сывалыгар-соругар, ис хөөонугар сеп тубэвэр сахалын ылы-еъу, ойуулуур-дьульчиниур нымалары таба тульяанын. Санарын кэмигэр туттуу-ханттын бэлиэтийн (невербальное общение) тобоостоохтук туттуу. Сана тиийбин араавын (ойуулаавын, сэхэргээчин, тойоннооуун) туттан тыл этийн. Кэпсэтий, тыл этийн түгэниттэн дорбоону кууьурдэн-сымнатан, урдэтэн-намтатан, уватан, куолас толбонун, эгэлгэтийн тульяанын истээччигэ тус сыванын, изийнини тириэрдии. Этэр санааны сааылаары эбэтэр тустаах ейдебуулу истээччигэ тобооболоон тиэрдээри тобоостоох миэстэбэ анал тохтобуллары (*паузаны*) сатаан тульяанын. Түгэниттэн керен, санарын тэтимиин сепке талын.

Суройуу (суругунаан сана). Сурук-бичик культуратын туттууу. Түпсабай буочарынан, ыраастык суройуу. Тиэкии устуу, истэн суройуу (*диктант*). Саныр санааны суругунаан сиылии тириэрдии. Аахпыттанин суройуу (*изложение*). Дьиз кэргэн, чугас добор, тантрын дьарык, айылба, кыыллар тустарынан, ону талынан аахпыт аймнын, хартына, кинэ ис хөөонун, эксперимент, выставка сывалын тульяан тэттик тиэкиистэри суруйуу (*ойтон суройуу*). Суругунаан улэбэ сомобо домобу, синоним тыллары, онтон да атын сахалын ойуулуур-дьульчиниур нымалары туттуу. Тиэкии туттуулун, сахалын таба суройуу, сурук бэлиэтийн бираабылатын туттууу.

ТЫЛ УЕРЭЗ

Тереебут тылбыт - саха тыла. Саха омук уескээбит, сайдыбыт историята. Саха тыла — туур тыла. Саха тылын уруулуу тыллара. Тереебут тыл киыи олобор сүолтата.

Дорбоон уонна таба санарыны. Сана дорбоонун ейдебулун, сахалын дорбоон арааын билии. Тереебут тылын дорбооннорун, ордук чуолаан сахалын ураты дорбооннору (*уъун-кылгас аъабас уонна хоъуласпыйт, сэргэстэспит, маарыннаар бутэй дорбооннору, дифтоннныры, h. нъ, мурун j. 5 дорбооннору*), арааран истин, чуолкайдык, таба санарыны нуорматын тутуан санарыны. Саха тылыгар кирии тыллары уксун саҳатытан, аъабас дордооннор дьуерэлэннилэрин сокуонун тутуан санарыны. Тылы дордоонун састаабынан ырытыны.

Лексика. Норуот тылын түүнан уопсай ейдебулу, терут уонна кирии тыл уратыларын билии. Литературный тыл сүолтатын билии, нуорматын тутууу. Тыл лексической сүолтатын бываары. Хомуур сүолталаах, туелбэ тыл, биир уонна элбэх сүолталаах тыллар, кеспүт сүолталаах тыллар, омоним, антоним, синоним (харыс тыллар, сомобо тыллар, метафоралар) ейдебуллэрин билии, тижиистэн булуу, санаар санааба сепке туттуу. Бываарылаах тылдыыт арааын сатаан түйаны, тыл сүолтатын тылдыыттан булан бываары.

Графика. Сурук сайдытын бэлиэ түгэннэрин билсии, киыи олобор сүолтатын ейдесеүүн. Сахалын сурук-бичик сайдытын историятын билии. Дордоон буукубаларын билии, таба ааттааын. Буукубалары сүүрүллар нымаларынан холбоон, ыраастык, тэтимиэхтик илинэн суройуу. Сурукка туттуулар атын бэлиэлэр, ейдебуллэр (*абзац, тылы көйерүү бэлиэтэ, тыл икки арда (пробел)*) сепке туттуу. Сахалын алпаабыт бэрээдэгин билии. Араас тылдыытынан, ыйынныгынан, каталогунан улэлииргэ аллабынты сепке түйаны. Компьютерга сахалын шрибинэн, тижиин тэтимиэхтик бэчээттээн суройуу.

Морфология. Тыл састааба дын ейдебулу, тыл уларыйар уонна уескуур нымматын билии. Сана чааын түүнан уопсай ейдебулу билии. Сана чаастарын белебе: ааттар (аат тыл, дабаапын аат, ахсаан аат, солбайар аат), туюхтуурлар (аат туюхтуур, сыйыат туюхтуур, тус туюхтуур), сыйыат, кеме сана чаастара. Тылы састаабынан ырытыны (тыл олобо, сыйыарыгта). Тыллары сүүрүн бэлиэлэринэн (грамматический халымштарынан) белекхесеүүн, ырытыны. Санаар санааба тыл литературный нуорматын тутууу.

Синтаксис. Этии уонна тыл ситимэ уратыларын, этии арааын (сэээн, ыйытын, кууурдуу) билии. Тэндийбит уонна тэндийбэтэх этии, судургу уонна холбуу этии, сирэй сана, ойобос сана, диалог, түүлүү ейдебуллэрин билии, этингэ, тиэкискэ арааран булуу, бэйэ этийтин толкуйдааын. Этиини таба интонациялаан аабын, сурукка сана дэгэтин сурук бэлиэтинэн араары. Этии чилиэнинэн ырытыны.

Сурук – бичик культураты

Таба суройуу. Таба суройуу сурук-бичик культураты буоларын ейдесеүүн. Уъун аяласдордооннору, лифтону, хоъуласпыйт, сэргэстэспит, маарыннаар бутэй дорбооннору, саха тылыгар кирии дорбооннору таба суройуу. Сахалын араастык этилгэр тыллар таба сүүрүллүлара тыл терут сокуоннарыттан тахсалларын, поруокка уеруйэх, угэс буолбут нуормаларыг олобуралларын ейдесеүүн, харыстабыллаахтык сыйыанинаны. Кизнник, элбэхтик туттуулар эбэтэр сахалын этэргэ табыгастаах кирии тыллары саҳатытан суройуу; тылбаастанар эбэтэр саха тылынан бэриллэр кыахтаах нуучча тылларын сахалын солбугуунан биэрии; олохторо нууччалын сүүрүллар кирии тыллар сыйыарыларын таба суройуу.

Сурук бэлиэтэ. Сурук бэлиэтэ — тыл культуратын сорбого буоларын, киин угэр санаатын чуолкайдыырга, ийээр ийээнни сурукка биэрэргэ, суругу-бичиги түпсарарга билгэр-кестер түвальцаанын, тиэкис ардам-тардам барбатын, ыыллыбатын, биир сомобо, сибээстээх

буоларын хааччыйарын сийдеевун. Тылын ордук түпсабай тутуллаах, этигэн, бэргэн буоларыгар сахалын этии, сурук бэлиэтин араавын (*араарар, төвө болоон бэлиэтшр*) сатабыллаахтыг туттуу.

Ситимгэх сананы сайынинарыны

Туюх сяялаах-соруктаах санаарын-суройарын чуолкай сийдеен (*тема, сурун санаа*), дьон сийугэр-санаатыгар тийиймтиэтик санаатын сааылаан, араас тиэкистэри холкутук санаарар-суройар (*истэн суруйу, ойтон суруйу о.д.а.*). Тиэкис сурун санаатыгар олобуран, тижиши таба ааттыыр. Тиэкис тиийгттэн керен (*сээргээшин, ойуулааын, тойоннооын*), тиэкис тутулун тутунаар (*киришилэх, сурун чааья, тумугэ*), былаанын онорор (*кылгас, тэнгийбүт*). Кэрчик темаларга бытарытгар. Тыл туттуллар уратытын, дэгэтин учуоттаан, сахалын тутуллаах этиилэри (*логичность речи*), ойуулуур-дъульнуур нымалары. Тыл баайын (*богатство речи*) сепке туттар (*уместность речи*).

Кылааска суругунан улэ кээмэйэ

Үерэнээччи кылааска суругунан толорор улэтэ (*эрчиллишилэр, үерээтэр диктантар, аахпыттан, айан суруйу, о.д.а.*) кылаастан кылаас аайы улаатан, тылын ахсаана элбээн ийэр. Быяа холоон нуорма манийк:

Кылааья	Аахпыттан суруйуу	Айан суруйуу
1	20-25	5—6 строка
2	40-60	0,5—1 сирэй
3	80-100	1—1,5 сирэй
4	130-150	1,5—2 сирэй

Диктант тиэкини кээмэйэ

Кылааья	Үерээтэр	Бэрэбийэркэлниир
1	15-20	10-15
2	30-40	30-35
3	50-60	50-55
4	70-80	70-75

Сананы сайынинарыны

Обо тылын-еүн сайынинарыга, санаарар культуратын урдэтийнгэ программа бигэ хайысханы тутувар. Саха оскуолатын алтын сүүүх кылаастарыгар ситимгэх сананы сайынинары туох ханынк иннинэ тылынан кэпсийр уонна кэпсэтэр үерүйэби сайынинаартан тутулуктаах.

Бодорууу — кыра саастаах обо киини кытта кэпсэтэ уонна санаатын сааылаан этэ уорэнэр уруога, ситимнээх санатын сайннаар биир кольуустээх хайысха. Программаба кылаастарынан бэриллэр тиэмэлэр бэйэ-бэйэлэрин кытта ситимнэхтэр, сыл устата былааннаахтык ыбыллаллар.

Бодорууу

а) Истэр уонна тыныар органиар улэлэрин тупсаар, санаар органиар биччииниарын сайннаар, куолавы синьэтэ-соното, улаатыннара-куччата уерэтэр эрчиллийлэр. Тылы, этиини, хөбоонунан тиэкийн чуолкайдык санарыы, ыксаабакка, тынын сепке ылан, ийиллэр гына, улаханынк санаарга уерэний.

б) Бодорууу ейдебулэ, араастара. Араас ситуациялары кэпсэтийн, ыргтан быбаары. Тыл культуратын билсиин.

в) Сана икки арааба: тылынан сана уонна суругунан сана. Сурук, эзэрдэ арааба.

д) Тиэкибинэн улэ.

Бодорууу салаата — практический. Араас сяаллаах-соруктаах задачалар, риторический ситуациялар, оонньуулар.

№	Раздел аата	Чааыа	Суругуна н улэ	Бэрэбизэркэлиир, хонтурууолунай улэ
1	Киирии уруок. Иккис кылааска барбыты хатылааын	2	-	-
2	Дорбоон	18	2	1
3	Тыл саастааба	5	-	1
4	Сана чаастара	50	5	6
5	Этии	30	3	2
	Барыга	105	13	12

Календарный тематический былаан, Саха тыла, 3 кылаас

№	Уруок темата	Ча ас ахс	Уруок сыала-соруга	Ытык ейдебуллэр	Уруок тэрилэ	Уерэнээчи керуннэрэ	улэтин (УУД)	сурун	Ыытыллар кунэ		
									план	факт	
1	Балабан ыйын бастакы кунэ – Билий кунэ Кирии уруок	1	Үөрүүлээх линейка	Сана уерэх дыла Оскуола Иккис дызэйт		Дьону кытта бииргэ уернии, улэлээйин Дьону кытта тапсан алтыарга, бииргэ уерэнэргэ, улэлииргэ эрчиллэр. Дьон санаатын болбайон истэргэ, учуоттууурга эрчиллэр	01.09				
2	Иккис кылааска уертиллибити хатылааын	1	Оболор билийлэрин чинэтий, бу уерэх дылыгар тугу билихтээхтэрин, туюхха уеренихтээхтэрин билийннэрий; ситимнээх санааны сайыннары; уерэххэ интэриэзы тардын	Сахалын алфавит предметтээр ойуулара			03.09				
Дорбоон											
3	Дорбоон уонна буукуба	1	Дорбоону уонна буукубаны араарга уерэни; саха тылыгар баар дорбооннору билийннэрий; тылы дорбоонунан уонна буукубанан ырытсыны чинэтий; обо санаар уонна таба сууряар дьюбурун сайыннары; айылбаны харыстааыны иитий	Тереебут тылбыт – саха тыла	Фишкалар схема	Былаарын. Дорбоону таба санаарын ейдебулун, суолтатын былаарар. Сахалын төрүт дорбоон арааын, уратытын холобурдаан былааран кэпсиир. Истии. Тылга кылгас, уүн аябас дорбооннору, лифтонг арааын, маарыннааар, хөвүласпыт, сэргээстэспит бутэй дорбооннору арааран истэр. Саха тылыгар нууччаттан кирии тыл дорбоонун арааран истэр.	04.09				
4	Аябас дорбоон	1	Аябас дорбоон арааын чинэтий; 4 араас сүүбүү кытта билийннэрий; тыл аябас дорбоонун уяатан эбэтэр кылгатан этэртэн тыл суолтата уларыйарын ейдетеуу; этиигэ тылы табатык туттар дьюбуру сайыннары; куъунну айылба кэрэтийн кэтээн керуу	Тыл кэрэтэ, эгэлгээтэ – олонхо тылыгар	Фишкалар Таблица ойуулар	Санаарын. Сахалын төрүт дорбооннору чуолкайдык, таба санаар. Тыл хас да сүүбээр уятылаах, лифтоннаах.	05.09				
5	Дифтонг	1	Тылга уүн а/д уонна дифтону		Фишкалар				08.09		

			истэн ырыта уерэтий; уүн а/д уонна дифтонг уратыларын кэтээн керуу; схеманан тыл толкуйдааын;тылга кылгас уонна уүн аябас дорбоону чуолкайдык санаарар сatabылы сайынинары; тылдытынан улэлиир уеруйэби сайынинары; улэбэ танталы иитии	р Таблица ойуулар	хөбулаалылаах тыллары таба санаарытыгар болбайор Киирии тылы сахалны дорбоон дууэрэлээр сокуунун тутуунан санаарага кынналар. Кэнээчин. Истибитин кэпсииргэ, аян кэпсииргэ, хартынаа ис ховоонун кэпсииргэ эрчиллэр.	
6	Бутэй дорбоон	1	Бутэй дорбоону аябас дорбоонтоон араара уерэни; б/д эрэ барыта тыл иннингэр турбатын тууунан ейдебулу инэрий; б/д чуолкайдык санаарды, ситимнээх сананы сайынинары; уруокка интэризий иитии		Схема Тыл схемата таблица Тереебут тылбыт – саха тыла Тыл кэрэгэ, эгэлгэгэ – олонхо тылыгар	Күннээби олобун түгэннэритгэн, дыиэ кэргэний, доботторун, оскуулаа олобун, кыллар, айылба, танталыр
7	Хөбулаар бутэй дорбооннор	1	Хөбуласпыт б/д арааран истэ уонна таба сурыйа уерэни; б/д хөбулаалыта хайдах уескууруун кэтээн керуу; б/д хөбулаалытын сүүеҳхэ табатык араарар сatabылы чинэтий; этиини ситэрэр уонна онорор уеруйэби сайынинары; булт идэтигээр кэрхсэбиль	Oйуулар	дьарыгын тустарынан о.д.а. кэпсииригэр сахалны терут дорбооннору чуолкайдык, таба санаарага кынналар. Таба сурыйу. Тылга кылгас, уүн аябас дорбооннору, дифтонг арааын, маарыннааар, хөбуласпыт,	11.09
8	Сэргэстэээр бутэй дорбооннор	1	Сэргэстэээр б/д таба санаара уонна сурыйа уерэни, б/д сэргэстээийнин сүүеҳхэ чуолкайдык араарар сatabылы чинэтий; тыл ситимин табатык онорор уеруйэби сайынинары; тылы уустаан-ураницаан туттуу кэрэгэ	Ойуулар Схема	сэргэстээспит бутэй дорбооннору таба сурыйар. Тыл хас да сүүеңэр уъатылаах, сурыйарга эрчиллэр. Хөбуласпыт уонна Ааьы. Терут сахалны дорбооннору чуолкайдык, сепке санааран аабарга эрчиллэр.	12.09
9	Маарыннааар бутэй дорбоон	1	Маарыннааар б/д чуолкайдык арааран истэ уонна таба сурыйа уерэни; истэн сурыйар уеруйэби сайынинары; уруокка бэрээдэктээх буолууну иитии	Тыллар карточкал ара	Тэнээчин. Аябас дорбоон арааын тэнээн, уратыларын бываарар.	15.09

10	Сэргэстэспит. диктант «Ыраас хаар»	1	Сэргэстэспит. хөвүлэсвт б/д таба суруйуу; дорбоону арааран истэр уонна истибити ейгэ хатыр дьобуру сайннары; болбомтолоох буолууну иитии			Маарыннаарь бутэй дорбооннору тэннээн, майгыннаарь, уратылаарь ерутгэрин быаарар. Хөвүлэсвт уонна сэргэстэспит бутэй дорбооннору тэннээн, уратыларын быаарар.	17.09	
11	Албастарга улэ	1				Ырыгтын. Альбас уонна бутэй дорбооннору уескуур нымаларынан ырытар, быаарар. Нууччалы сууллар тил дорбоонун саастаабын арааран	18.09	
12	Бодорууу арааья.	1	Бодорууу араавын быаары. Бодорууу культурата киши олобун хайа баараар түгэнигэр, арааыттан тутулууга суюх суолталаабын ейдетуу, араас холобурдады туъянан быааран кэпсээйин	ойуулар		Фишкалар. Альбас уонна бутэй дорбооннору уескуур нымаларынан ырытар, быаарар. Нууччалы сууллар тил дорбоонун саастаабын арааран истэр, ырытар, быаарар. Тумуу. Дорбооннору майгыннаарь уонна уратылаарь ерутгэринэн наардаан тумэр, ырытар, быаарар.	19.09	
13	Кирии дорбоон уонна буукуба	1	Я. е, ю, е буквалаах тыллары таба истэ уонна суройа уерэни, кирии тыл сахалын уонна нууччалын сууллар тубэлтэлэрин кэтээн керуу; нууччалын сууллар тубэлтэлэрин кытта керуу; нууччалын сууллар тылы таба суройар уерүйэби сайннары; добордоууу кууъэ	Фишкалар		Белехтееуын. Альбас дорбооннору наардыр, белехтуур. Бутэй дорбооннору уескуур нымаларынан наардыр, белехтуур.	22.09	
14	Кирии дорбоон уонна буукуба	1	Нууччалын сууллар маарыннаарь б/д тыллары чулкайдык санаара уонна таба суройа уерэни; кирии б/д этиллиилэрин уратытын кэтээн керуу, истэн суройар сатабылы; дорбооннорунаан ырытар дьобуру сайннары; тереебут дойдуга тапталы иитии	Схема тыллар		Ханыгылатын. Майгынныр альбас дорбооннору, бутэй дорбооннору быаарар, уратыларын булар.	24.09	
15	Пааралыар бутэй дорбооннор	1	Кирии бутэй дорбооннор пааралыыларын таба истэн таба суройа уерэни; тыл олобун туъянан ейдебулу чинэтий; кирии тыллары таба суройар дьобуру сайннары; улэбэ тапталы иитии.	Схема ойуулар		Киэнкэ киллэриин (моделирование). Анал бэлиэлэри туъянан (фишка), тыл дорбоонун быаарарга, тылы уескэтэргэ, таба санаарага эрчиллэр.	25.09	
						Уларытын. Тылга дорбооннору уларыган, тыл ис хөвоонун уларыйытын болбайор.		
						Тилькэ киллэриин. Альбас		

16	Тумуктуур уруок. Дорбоон	1	Аябас уонна бутэй дорбооннору таба истэн таба суройа уерэни; тыл олобун тууунан ейдебулу чинтий; кирий тыллары таба суройар дьобуру сайыннары; улэбэ тапталы иитий.		Тест	Дорбооннору, дорбооннору уескуур сааылаан ситимниир. Албабы булуу уонна кениеруу Сахалын таба санары нуорматын кэйин тубэлгэтин (дорбоон кылгаан-уяан, чуолкайдык, чуолкайа суюх этиллийтэ, дорбоону уларыты, уюн аябас дорбоону, хөвүләспыт бутэй дорбоону симэлитии, дифтону нууччалы охсуулаах аябас дорбоонунан солбайуу) ейдеен истэр, кеннерер, тупсаар, бэйэтин санатын хонтурууллуур.	бутэй	26.09	
17	Сыыланы кениеруу уонна хатылааын	1					ныымаларынан	29.09	
18	Тоёо биыги санарабыгый	1	Ситимнээх сананы сайыннары					1.10	
19	Сэрэтиилээх диктант	1	Истэн суройар уеруйэбий сайыннары; уюн а/д уонна хөвүләспыт б/д, нууччалы суруллар тыллары таба истэн суройалларын бэрэбиэркэлээйин					2.10	
20	Албастарга улэ							3.10	

Тыл

21	Тыл састааба	3	Бэриллибит тыл олобун сыыарыны кеметунэн атын тылы кылта ситимниир уерэни; сыыарыны систарыгар тыл олобо уларыйар уонна уларыйбат тубэлтэлгэрин кэтээн керуу; тыл олобун уонна сыыарыбытын сатаан араарар уеруйэбий чинтий; улэ дьонугар ытыктабылы иитий	Киши Киши олобор аат сүолтата Обоо аат бизрий	Схема Сууех араастара	Тылы сайыннары.	Сана	06.10	
22	Тыл олобо уонна сыыарыбыты	8.10							
23		9.10							
24	Тумуктуур уруок. Тыл састааба	1		Тест		Тылы сайыннары.	Сана	10.10	
25	Сыыланы кениеруу уонна хатылааын	1						13.10	
26	Сана чаастара	2	Сана чааын тууунан уопсай	Тереебут –	Таблица			15.10	

27			ейдебулу бываары; тугу кердереллерун бываара уерэтий; тыллары ханик сана чааыгар киирэллэрин наардата уерэтий; этии онорор дьобуру сайыннары; кыынны айылбаба кэрхсэбил	дойду Сир-дойду аата	Уерэх тээбирий нэрэ	туванан, сахалын тыл эгэлгэтий уескэтэргэ эрчиллэр. Истии. Олонхоттон быва тардыны, тэттик уус-уран тиэкистэри диктор (обо, артыс) аабыытын истэн, айымны ис хоюонун, тылын-сүн сэргэ сахалын сана интонациятын, тэтимин, терут дорбоон этиллиитин болбайор.	16.10	
28	Аат тыл	1	предмети ааттыыр тыл грамматической суюлтатын уерэтий; ситимнээх сананы сайыннарыны	Ойуулар схема			17.10	
29	Аат тыл	1	предмет бэлизтийн ааттыыр тыл грамматической суюлтатын уерэтий; ситимнээх сананы сайыннарыны	Схема таблица			20.10	
30	Идэни кердерер аат тыл	1	хайааыны ааттыыр тыл грамматической суюлтатын уерэтий; ситимнээх сананы сайыннарыны	Таблица			22.10	
31	Паараласпыйт аат тыл	1	Паараласпыйт аат тыллары таба суруйарга уерэни, тыл саппааын байытыы, аат тыл туульдан билиилэрин чинэтий	Тереебут тылбыт кэрэгэ			23.10	
32	Бэрэбиэркэлиир диктант «Албын саыл»	1	Таба сурүцар уеруйэбий чинэтий	Саыл ойуута			24.10	
33	Албастарга улэ. Хатылааын	1	Сыыланы кеннеруу, албастарга улэ				27.10	
34	Айар уруок	1	Бэриллибит тиэмэбэ айан таваары, тылы сайыннарыны	Хартына			29.10	
35	Хонтуруолунай диктант	1	Уүн аябас дорбооннору уонна хоуласпыйт бутэй дорбооннору таба суруйар уеруйэбий чинэтий; обо билиитин бэрэбиэркэлээчин; истэн суруйар дьобуру сайыннары албастры ырыттыы уонна кеннеруу				30.10	
36	Албастарга улэ	1	Aат тылы бинир уонна элбэх ахсаанна туроуруу; аат тыл	Ойуулар			31.10	
1	Аат тыл	1	Aат тылы бинир уонна элбэх ахсаанна туроуруу; аат тыл				10.11	

		ахсаанын бываарар сатабылы сайынинары				
2	Тумуктуур уруок. Аат тыл	1	Аат тыл туъунан ылбыт билиилэрин бэрэбизркэлээйн	Тест	сионим, антоним, омоним тылларын, ойуулуур-дьууннуур тыллары, сана чаастарынан тылы уескэтэр араас сыйыарыны туһанан, сахалын кэпсииргэ эрчиллэр.	12.11
3	Сыйыаны кеннеруу уонна хатылааын	1	Урут барбыты чинэтии		Суруйуу. Тыл олобор тылы уескэтэр уонна уларытар сыйыарыны эбилиннэбинэ, таба суруйууга тахсар уустук тубэлгэлэри болбайуу. Уустук тутуллаах уонна сана уерэнпит тылларын таба суруйарга эрчиллэр.	13.11
4	Сэрэтиилээх диктант	1	Уъун аябас дорбооннору уонна хоюласпүт бутэй дорбооннору таба суруйар уеруйэбий чинэтии; обо билиитин бэрэбизркэлээйн; истэн суруйар дьобуру сайынинары албаастры ырыттыы уонна кеннеруу			14.11
5	Албаастарга улэ	1				17.11
6	Санара уерэнэбит	1	обо тылын еъун сайынинары; санара культураны урдэтий; кэпсиир уонна кэпсэтэр уеруйэбий сайынинары			19.11
7	Дабааын аат	1	дабааын ааты ыйыттыы кеметунэн булла уерэни; дабааын аат этиигэ суолтатын кэтээн керуу; септеех дабааыны туттан этиини ситэрий; тереебут кыраай кэрэтэ	Таблица Ойуулар	Былаарын. Сахалын тыл састаабын, уескуур уонна уларыйар уратытын, сана чаастарын араастарын туһунан бэйэтин тылынан бываарар.	20.11
8	Дабааын аат аат тылы кытта ситимэ	1	дабааын ааты аат тылы кытта ситимний уерэни; предмет араас бэлиэтийтгэн биир септеебун тала уерэни; аат тылтан ыйыттыы туруорар сатабылы чинэтии; дабааын ааты туттан, этиини табатык онорор сатабылы сайынинары; добордуу сыйыаны иитии	Схема	Тэнээзин. Сана чаастарынан бэриллибит тыллары уескуур сыйыарылыарынан, грамматический халыыттарынан тэнээн наардыыр. Тыл белебер бэриллибит тыллары суолталарынан тэнээн сана чааынан наардыыр.	21.11
9	Дабааын аат араас предмети бываарара	1	аат тылга септеех дабааынинары була уерэни; предмет араас бэлиэтийн кердерер дабааынинары	Предметт эр Карточка	Ырыгтын. Тылы ырытар халыыбы тутуян, тылы састаабынан ырытар (тыл олобо, тылы уларытар, тылы уескэтэр	24.11

		ейтен булуу; «д/а + а/т» ситимин табатык онорор уерүйэбى чинэтий; этиини онорор сатаблы сайннары		лар	сыыарыдын бываарар). Холбооын. Тумуктээйн. Белхтесеъун. Араас тылы	
10	Дабааын аат	1 маарыннаар суолталаах дабааын ааттары этиигэ биир сенгеебун тала уерзни		Ойуулар Карточка лар	суолталарынан, грамматический халыгштарынан, сана чаастарынан белехтуур.	26.11
11	Дабааын аат	1 утарыта суолталаах дабааын ааттары уерзтий; этиини онорор сатаблы чинэтий		Ойуулар карточкал ар	Ханыылатан сигэрий. Ыйыты халыбыгар, тылы уескэтэр уонна уларытар сыыарылыар халыгштарыгар сеп тубэяннэрэн, ханыылатан тыл арааын уескэтэр уонна тылы уларытар.	27.11
12	Хатылааын	1 барбыт темалары чинэтий; ситимнээх сананы сайннары			Киэпэ киллэрүү. Тылы састаабынан киэпэ киллэрэн кердерер (тыл олобун, тылы уларытар уонна уескэтэр сыыарылыары арааран анал бэлиэнэн кердерер).	28.11
13	Тумуктуур уроок. Дабааын аат	1 Дабааын аат тууунан оболор билнилэрин бэрбизэркэлээйн		Тест	Эбии матырыяалы туъаны. Тыл киши олобор суолтатын тууунан библиотекаттан, интернет- ресурсалартан эбии информациины булан аабар. Саха тылын бываарылаах тылдытыгттан, синоним уонна антоним тылдыгттарыгттан	1.12
14	Сыльваны кеннериуу уонна хатылааын	1 Дабааын ааты чинэтий				3.12
15	Сэрэтийлээх диктант	1 Истэн суруйар уерүйэбى сайннары; ууун а/д уонна хөвүласпүт б/д, нууччалыы сурууллар тыллары таба истэн суруйалларын бэрбизэркэлээйн				4.12
16	Албастарга улэ	1				5.12
17	Санара уерэнбийт	1 обо тылын еъун сайннары; санара культураны урдэтий; кэпсийр уонна кэпсэтэр уерүйэбى сайннары				8.12
18	Солбуйар аат	5 Солбуйар аат тыл ейдебулун бываары. Солбуйар ааттары суолталарынан белехтесеъун, аналларын бываары. Солбуйар аат арааын уерзтий. Солбуйар аат уларыйыгтын кэтээн керуу.		Таблица Схема	уерэтиллэр сана чаастарыгар, лексической тиэмээз сеп тубэяннэрэн сана билбэт тылларын булар, суолталарын бываарсар. Сахалын араас айымнылыары аабан, сана тыллары	10.12
19						11.12
20						12.12
21						15.12
22						17.12

23	Тумуктуур уруок, солбайар аат	1	Солбайар аат тыл ейдебулун чинэтий. Солбайар ааттары суолталарынан белхтеесүн, аналларын бываары. Солбайар аат арааын уерэтий. Солбайар аат уларыйытын кэтэн керуу.		Тест	билэн, тылын саппааын байытар. Албабы булуу уонна кENNеруу. Сахалын тылы сууряарга тахсыбыт албабы булан кENNерер	18.12	
24	Сыльсаны кеннеруу уонна хатылааын	1					19.12	
25	Истэргэ, аабарга, сууряарга уерэнэбйт	1	Ситимнээх сананы сайыннары				22.12	
26	Хонтуруулунай диктант	1	уъун аабас дорбоону уонна хоюулааар бутэй дорбоону таба сууряар уеруйэбий чинэтий; уерэнээччи билиитин бэрэбиэркэлээчин				24.11	
27	Албастарга улэ	1	албастары ырытты уонна кеннеруу				25.12	
28	Айар уруок	2	Тылы сайыннары. Айар дьобуру сайыннары. Хартыына кеметунэн ситимнээх сананы сайыннары		Хартыын а	Сахалын сурук-бичик алфавита	26.12	
29							29.12	
1	Сурук-бичик – сана култуурата	1	обо суругунан бодоруяар тылын съун сайыннары; суругунан сана культуратын урдэтий; кэпсиир уонна кэпсэтэр уеруйэбий сайыннары, смс, интернет ненус суруйсарга сурук-бичик культуратын тутуяа уерэний				12.01	
2	Туохтуур ейдебулэ	1	туохтуур тугу кердерерун, ыйтыгтын, этиигэ ханник чилиэн буоларын ейдетуу, этиигэ тоухтууру табатык булла уерэний; ситимнээх сананы, табатык сууряар дьобуру салгын сайыннары	Тереебут дойду Сир-дойду аата	Таблица	Схема	14.01	
3	Туохтуур сирэйинэн уларыйыгта	1	Туохтууру сирэйинэн уларытуаерэтий; этиигэ тоухтуурдары сепке тутта уерэний;	Тереебут тылбыт кэрээ			15.01	

			тыллары ситимнээн этиилэри табатык онорор уонна сурыйар дьобуру сайыннары				
4	Туохтуур буолар уонна буолбат хайааыны кердерер	1	Туохтуур буолар уонна буолбат хайааынын уерэтий; туохтууру аат тылы кытта ситимнээн септеех этиилэри онорор дьобуру сайыннары				16.01
5	Утue майгын – кетер кынатын	1	обо суругуунан бодоруъар тылын еъун сайыннары; дьону кытта тапсан алтынага, бииргэ уерэнэргэ, улэлниргэ эрчиллии				19.01
6	Маарыннааар туохтуурдар	1	Маарыннааар туохтуурдары кытта билсии, уерэтий	Sхема			21.01
7	Кеме туохтуур	1	ыйытын кеметунэн кеме туохтууру була уерэни; туохтуур атын сана чаастарыттан туох уратылаабын кэтээн керуу; тыл сапааын байытын; идэ барыта учугэй				22.01
8	Тумуктуур уруок. Туохтуур	1	Туохтуур түүнан билиилэрин чинэтий, бэрэбиэркэлээйин	Тест			23.01
9	Сыыланы кениеруу уонна хатылааын	1	Сыыланы булла, кеннере уерэни				26.01
10	Диктант	1	Истэн сурыйар уеруйэбى сайыннары; уъун а/д уонна хөюуласпыт б/д, нууччалын суруллар тыллары таба истэн сурийалларын бэрэбиэркэлээйин				28.01
11	Албастарга улз	1					29.01
12	Тылынан сана	1	Араас түгэнэ тутатына тыл этэргэ эрчиллии, тыл этэргэ бэлэмнэнэр нымалары билийннэрий; обо тылын еъун сайыннары; санара культурынан урдэтий; кэпсиир уонна				30.01

кэпсэтэр уерүйэби сайннары						
Этии						
13	Этии араастара	3	этии араасатрын уерэтий; тыллары ситимнээх септеех этиини онорор уерүйэби салгын сайннары, этии бутуутугэр сурук бэлиэтин таба туроора уерэнни; этии 4 араавын тэннээн керуу	Саха сирин айылбатын кэрээ	Таблица Схема	Тылы сайннары. Судургу уонна холбуу этии араавын уескэтэргэ эрчиллии. Тыл ситимиттэн этии араавын толкуйдуур. Этиини тэнитэр сурун нымалары сатаан туванан этэр санааны чопчулаан-чуолкайдаан тэнитэргэ эрчиллэр. Бэриллибит түгэннэ сеп тубэйннэрэн, санаатын сааылаан, этии араавын хомбайдук сурыйарга эрчиллэр. Истии. Судургу уонна холбуу этиини арааран истэргэ эрчиллэр
14			этии араастарын чинэтий; соруйар, кууьурдуу этиилэри сепке интонациялаан санаара, этии бутуутугэр сурук бэлиэтин таба туроора уерэнни; этии 4 араавын тэннээн керуу	Саха сирин кетере-суурэрэ		04.02
15				Айылба доботторо		05.02
16	Ойуулааыны уонна цитатаны туттуу	1	Ойуулааыны уонна цитатаны туттарга уерэнни, обо тылын сөүн сайннары; санаара культураны урдэтий; кэпсэир уонна кэпсэтэр уерүйэби сайннары		Санаары. холбуу этии интонациятын таба санаарага эрчиллии Кэпсээни. Истибитин кэпсииргэ, аян кэпсииргэ, хартына ис ховоонун кэпсииргэ эрчиллэр. Куннээби олобун түгэннэриттэн, дъиэ кэргэнин, доботторун, оскуула олобун, кыллар, айылба, таптыыр дъярыгын тустарынан о.д.а. кэпсииригэр тыл ситимин, судургу, холбуу этии, туора киши санатын араавын туванан, сахалын кэпсииргэ эрчиллэр.	06.02
17	Этии тутаах чилиэннэрэ	4	ыйытыы кеметунэн этии тутаах чилиэннэрин булла уерэнни; этии тутаах чилиэннэрин ситимэ тухо уратылаабын кэтээн керуу; тутаах чилиэннэр ситимнэрин туванан этии онорор уерүйэби сайннары; айылба баайын харыстааын	Схема		9.02
18			сэрэйиллэр тывааннаах этии дийн хайдыбын ейдетуу; этии араавын чинэтий; сана чаастарынан ырытар дьобуру сайннары; кыллары харыстааын			11.02
19			ыйытыы кеметунэн этиигэ тывааны уонна кэпсиирэни булла уерэнни			12.02
20						13.02

21	Хартынанан улэ	1	Ситимнээх сананы сайыннары		Хартын а	сууряарга эрчиллэр. Быньяары. Этий уонна этий арааын сурун ейдебуллэрин бэйэтин тылынан быньяаран кэпсиир.	16.02		
22	Диктант «Халтархай табаарыс»	1	Истэн сууряар уеруйзбий сайыннары; уюн а/д уонна хоуласпий б/д, нууччалы сууруллар тыллары таба истэн сууряалларын бэрэбизэркэлээни			Тэннээин. Этий з тиивин, тэнийбит уонна тэнийбэтх, биир уонна икки састаантаяах, судургу уонна холбуу этийлэри, диалогу, сирэй сананы уонна туора киши санатын, тэннээ уонна баялатылаах холбуу этийлэр уратыларын тэннээн быньяарар.	18.02		
23	Албастарга улэ	1			Карточка лар	Ырыгты. Этиини ырыгтар халхыбы тутуян, судургу этий тутаах уонна ойобос чилиэннэрин сатаан булар.	19.02		
24	Истэргэ, аабарга, сууряарга уерэнэбит	1	Истии култууратын, кэпсэтин сиэрин, санарын култууратын, таба сууряарга, сурук бэлиэтин сепке туроурарга эрчиллии			Холбооуун. Тумукгээни. Белхтееуун. Бэриллибит тылситимнэрин, састаантарынан, Ханынъялатан сиэрий. Тэнийбэтх уонна судургу этийлэри Киэпкэ киллэри. Этий арааын састаабынан, тутулунан керен, анал бэлиэнэн (фишканан) киэпкэ киллээн кердерер.	20.02		
25	Диалог уонна монолог	1	диалог уонна монолог дээн тугун уерэтий; ситимнээх сананы сайыннары; этий түүнан ылбыт билини чинэтий		Карточка лар	Белхтееуун. Бэриллибит тылситимнэрин, састаантарынан, Ханынъялатан сиэрий. Тэнийбэтх уонна судургу этийлэри Киэпкэ киллэри. Этий арааын састаабынан, тутулунан керен, анал бэлиэнэн (фишканан) киэпкэ киллээн кердерер.	25.02		
26	Этий тутаах чилиэннээрэ	3	Этиигэ ыйыттыы кеметунэн тутаах чилиэннэри була уерэни; этиини тэнитэр сatabылы чинэтий; ситимнээх сананы сайыннары; килиэн киши олбор суолтата		Карточка лар	Холбооуун. Тумукгээни. Белхтееуун. Бэриллибит тылситимнэрин, састаантарынан, Ханынъялатан сиэрий. Тэнийбэтх уонна судургу этийлэри Киэпкэ киллэри. Этий арааын састаабынан, тутулунан керен, анал бэлиэнэн (фишканан) киэпкэ киллээн кердерер.	26.02		
27						Эбии матырьиаалы түнчлийн. Этиигэ сурук бэлиэтин туроуроуга уустук, меккуердээх түгэн уескээтэбинэ, таба сууряарын түлдьытыгар киирбит сурук бэлиэтин туроуроуга	27.02		
28							02.03		
29	Биир уустаах чилиэннэр	1	этийтэн биир ыйыттыыга эппиэттиир чилиэннэри булла уерэни; биир уустаах чилиэннэр икки ардыларыгар запятой тобо турарын дакаастааын; этиини тэнитэр сatabылы чинэтий; ситимнээх сананы сайыннары; килиэн киши олбор суолтата		Схема	Эбии матырьиаалы түнчлийн. Этиигэ сурук бэлиэтин туроуроуга уустук, меккуердээх түгэн уескээтэбинэ, таба сууряарын түлдьытыгар киирбит сурук бэлиэтин туроуроуга	04.03		
30	Этий тутаах чилиэннээрэ	2	Этиигэ ыйыттыы кеметунэн тутаах чилиэннэри була уерэни; этиини тэнитэр сatabылы чинэтий; ситимнээх сананы сайыннары; килиэн киши олбор суолтата		Схема Карточка лар		05.03		
31							06.03		
32	Лахпыттан	1	Истэн сууряар уеруйзбий				11.03		

	суруйуу		сайыннары; уъун а/д уонна хоуласпыт б/д, нууччалы суруллар тыллары таба истэн суруйалларын бэрэбизэркэлээйин			быраабылаларын сатаан туъанар. Албайы булуу уонна кеннеруу Этиигэ уонна тэттик тиэкикэ суюлтатынан, эбэтэр литературный норманы къян туран тутуллубут тыллары булан кеннерерге эрчилтэр	
33	Албастарга улэ	1				12.03	
34	Эзэрдэлээйин	1				13.03	
35	Хатылааын. Этии тутаах чилиэнниэрэ	1	Этиигэ ыйытыы кеметүнэн тутаах чилиэнниэри була уерэний;; этиини тэнитэр сатабылы чинэтий; ситимнээх сананы сайыннары; килиэн киыи олобор суюлтата			16.03	
36	Хонтуруолунай диктант	1	уъун аябас дорбоону уонна хоулааар бутгэй дорбоону таба суруйар уеруйэби чинэтий; уерэнээччи билиитин бэрэбизэркэлээйин			18.03	
37	Албастарга улэ	1				19.03	
38	Айар уруок	1	Бэрилибит тиэмээй ейтэн аярга эрчиллий			20.03	

8. Учебно-методический хааччыйны

Учебно-методический хааччыйны

- Саха тыла: 1-4 кылаас: саха оскуулатын программат /программаны онордулар: Л.В. Захарова уо.д.а./ - Дьюкууский: Бичик, 2006
- Семенова С.С. Тереебут тыл: улэлиир бырагыраамма: 1-4 кылаас/аптардар: С.С. Семенова, Н.Н. Васильева, М.Ф. Кронникова; Саха Оресп. Уерэбин мин.-бэтэ. – Дьюкууский: Бичик, 2013. («Саха оскуулага» систиэмэ)
- Каратеев И.И. «Азбука»
- Саха тыла: маннайгы кылааска уерэнэр кинигэ: /матырыйаалы хомуйлан онордулар: Л.В. Захарова уо.д.а.; кинигэ тавын ойуулаата: О.Н. Осипов/- 2-с тахсыыта, Дьюкууский: Офсет, 2009
- «Саха тыла» 2 кылаас Каратеев И.И. Микушина Х.Г. Да: «Бичик» 2000
- Саха тыла. 3 кылаас Захарова Л. В.; Дьюкууский; Офсет 2009.
- Анисимов В. М. и др. Саха тыла 4 кылаас, Дьюкууский «Бичик», 2007
- Семенова А.А., Хагтасова Н.Е. Диктант, изложение хомууриннууга: Учууталга аналаах методический пособие. – Дьюкууский: Бичик, 1999
- Саха тылыгар тестэр: 1-4 кылаас

10. Нагляднай материаллар, карточкалар, таблицалар.
11. Эбии литература

Техническэй хааччыйы:

1. Компьютер
2. Интерактивнай дуоска

1. Туъаныллыбыт литература:

1. Анисимов В. М. и др. Саха тыла 4 кылаас, Дьокуускай «Бичик», 2007
2. Карагаев И.И. «Азбука»
3. Саха тыла; 1-4 кылаас: саха оскуолатын программат /программаны онордулар: Л.В. Захарова уо.д.а./ - Дьокуускай: Бичик, 2006
4. Семенова С.С. Тереебут тыл: улэлиир бырагыраамма: 1-4 кылаас/ааптардар: С.С. Семенова, Н.Н. Васильева, М.Ф. Кронникова; Саха Оресп. Уерэбин мин.-бэтэ. – Дьокуускай: Бичик, 2013. («Саха оскуолата» систиэмэ)
5. Саха тыла: манийгы кылааска уерэнэр кинигэ: /матырыйаалы хомуйян онордулар: Л.В. Захарова уо.д.а.; кинигэ тавын ойуулаата: О.Н. Осипов/- 2-с тахсыыта, Дьокуускай: Офсет, 2009
6. «Саха тыла» 2 кылаас Карагаев И.И., Микушина Х.Г. Дь: «Бичик» 2000
7. Саха тыла. 3 кылаас Захарова Л. В.; Дьокуускай; Офсет 2009.